

Tres viatges literaris de Baltasar Porcel per la Mediterrànea

Pere Rosselló Bover,
Universitat de les Illes Balears

L'activitat viatgera de Baltasar Porcel va abastar pràcticament tota la seva vida d'escriptor. Els viatges i la literatura foren per a ell dos fets indestriables. Dels viatges, en varen néixer articles i llibres i li oferiren matèria per a nombrosos episodis de les seves novel·les. Sens dubte, Porcel heretà l'atenció per l'activitat viatgera que varen tenir alguns autors catalans de les primeres dècades del segle xx: Josep M. de Sagarra, Aurora Bertrana, Josep Pla... Com Pla –i a diferència de Sagarra i de Bertrana–, Porcel descobreix l'interès del propi país com a matèria literària. Hi ha, sens dubte, un valor pedagògic en els seus llibres de viatges, que ens parlen de les Balears, dels Països Catalans i de tota la Mediterrània. No es tracta de transportar-nos a indrets exòtics, sinó de descobrir-nos l'entorn on vivim i que, sovint, desconeixem.

Els tres llibres de Baltasar Porcel de què donam notícia en aquests article –*Arran de mar*, *Camins i ombres* i *Mediterrània. Onatges tumultuosos*– són tres viatges al nostre entorn plens de possibilitats didàctiques, a més dels valors literaris que contenen. Geografia, història, art, literatura, cultura popular, antropologia, gastronomia... Tot hi té cabuda, sota la mirada d'aquest viatger incansable i narrador excepcional que fou Baltasar Porcel. Bastarà oferir una visió sintètica del seu contingut per veure la utilitat didàctica que, al nostre parer, aquests tres llibres tenen.

ARRAN DE MAR. VIATGES I FANTASIES (1967)

Arran de mar és un recull d'articles i treballs diversos, inèdits o ja publicats a la premsa en el moment en què el llibre va aparèixer, que tenen com a element comú constituir un viatge per diversos indrets de les costes dels Països Catalans. A l'explicació inicial, Porcel assenyala

que «aquest llibre tracta de gent i terres del país situades arran de mar»: és a dir, en l'àmbit mediterrani en què l'escriptor també se situa, atès que per a ell «l'existència i el paisatge resulten difícils de comprendre sense un horitzó marí».¹

Es tracta d'un llibre format per reportatges, juntament amb alguns relats breus, per la qual cosa realitat i fantasia hi queden unides. Tanmateix, el punt de vista sempre és realista, ja que responen a l'objectiu «de donar un testimoni d'una certa validesa, de narrar una història humana o d'estudiar problemes roents».² L'autor considera que els textos del volum són «escrits de creació literària sobre la realitat del país», que han estat escrits adesiara al llarg d'un període més o menys d'uns deu anys. Així, el més antic inclòs al volum és el relat *Petit nocturn*, que duu data de 1956.

Arran de mar es divideix en sis parts. La primera, "La terra andritxola", comença tot situant-nos en l'entorn geogràfic del paisatge i del poble i, després es refereix als principals esdeveniments històrics que han determinat la vida dels andritxols: la conquesta catalana, les revoltes foranes dels segles xv i xvi, la pirateria, etc. Els capítols següents d'aquesta primera part estan dedicats a aspectes de l'entorn d'Andratx i dels seus personatges: la descripció de l'illa de sa Dragonera, el retrat d'un avantpassat (l'oncle Nofre) amb fama d'espiritista i de maçó, el retrat de l'amo Antoni Rodella (que fou soldat a la guerra colonial del 1898), el pastor Lluc, els records de les històries de pirates i les llegendes de fantasmes que encara són conservades en la memòria col·lectiva... Aquesta part es clou amb tres narracions relacionades amb el món andritxol: *Petit nocturn*, *Els penjats* i *La lluna feliç*. Es tracta de tres dels primers contes de Porcel escrits al final dels anys 50, que palesen un cert ressò del realisme imperant aleshores.

¹ Baltasar Porcel: *Arran de mar. Viatges i fantasies* (Barcelona: Editorial Selecta, 1967), p. 7.

² *Ibidem*, p. 8.

A "Visions mallorquines", la segona part del llibre, Baltasar Porcel aborda diversos aspectes del tarannà i del *modus vivendi* de la nostra illa. Després de repassar alguns tòpics tractats per viatgers il·lustres (Sand, Cortada, Rusiñol, etc.) que varen escriure sobre el nostre caràcter col·lectiu, es refereix al realisme dominant en la manera de fer dels mallorquins i a les seves empreses navilières i comercials del passat. Porcel, enfront del tòpic de la calma illenca, oposa el caràcter actiu dels mallorquins: «el mallorquí –diu l'autor andritxol– és, a la meua modesta manera d'entendre-ho, un treballador obstinat, un lluitador violent, un ésser d'interior apassionat i d'exterior molt ben compost i somrient. Trets tots aquests, d'altra banda, no gens singulars, sinó més aviat comuns en tot el litoral mediterrani».³ Aquest realisme es palesa també en la transformació econòmica que ha suposat el turisme, tot i que hagi generat una sèrie de problemes greus, que Porcel analitza: l'anòmala situació lingüística, la immigració, el desastre urbanístic, etc. Com l'anterior, aquest apartat també inclou alguns articles sobre fets i personatges singulars, com el sojorn a Mallorca de George Sand, Pere de Son Gall –inventor d'un precedent de l'helicòpter– o la figura popular del dimoni d'Algaida.

Les tres parts següents, més breus que les dues anteriors, són molt més unitàries i narren cada una un viatge a un indret costaner dels Països Catalans. La tercera part és un "Viatge a les Pitiüses", que constitueix la narració d'un passeig per les illes d'Eivissa i de Formentera. Porcel forneix la seva descripció amb dades objectives i no oblida tampoc l'aspecte cultural i literari, tot referint-se als principals escriptors pitiusos. La quarta part és un viatge per "La costa d'Alacant": el Mojón, Torrevieja, Guardamar, Santa Pola, Alacant, Vilajoiosa, Benidorm, Altea, Casp i el penyal d'Ifak, Moraira i Dènia. Naturalment, aquest trajecte el porta a tractar qüestions com la situació de la llengua o les transformacions que ens ha dut el turisme. I la cinquena part ens situa

en "El golf de Roses": l'Escala, el cap de Creus, Empúries, Sant Martí, Sant Pere Pescador, el riu Fluvià, Roses... Naturalment, el relat d'aquest viatge conté nombroses informacions de caràcter històric referents als llocs visitats.

Finalment, "Impressions barcelonines", la sisena i última part del llibre, torna a ser un conjunt d'articles variats –que tracten aspectes més parcials que els apartats anteriors–, ambientats aquest cop a Barcelona. El primer comença narrant la seva arribada a Barcelona en la joventut quan va establir-s'hi, la qual cosa el duu a una sèrie de reflexions sobre la ciutat. En els capítols següents Porcel ens presenta alguns aspectes concrets de la vida barcelonina: una nit d'òpera al Liceu, les actuacions a la sala de festes Drac, la descripció del paisatge de Vallvidrera, la visita a una casa del Vallès, etc.

En conjunt, les proses d'*Arran de mar* estan relacionades amb la dedicació periodística, el vessant creatiu i l'activitat viatgera de Baltasar Porcel. Tot seguint l'exemple dels reportatges a indrets del nostre país, conreat magistralment per Josep Pla, Porcel ens duu de la mà pels llocs que coneix, sense oblidar que els homes i els pobles són fruit també del seu passat històric.

CAMINS I OMBRES (1977)

A *Camins i ombres* Baltasar Porcel ens redescobreix indrets del nostre país, tot mostrant-nos-els des de la perspectiva insòlita que li atorga el coneixement de la gent i del passat històric del país. *Camins i ombres* és, pràcticament, una continuació d'*Arran de mar*, publicat deu anys abans. El llibre va aparèixer quan l'escriptor ja havia complert quaranta anys. A la introducció Porcel es refereix a la importància que els viatges han tingut en la seva vida: «la idea del viatge, fins i tot la seva obsessió, ha estat una de les que amb més persistència m'han acompanyat. Suposo que

³ *Ibidem*, p. 102.

R. Canet. Sense títol 2004. Vinílica sobre paper 114 x 146 cm.

hi deu haver, d'entrada, quelcom de visceral que m'hi empeny». ⁴ El nostre narrador fa una apologia del viatge, entès com a «interiorització» dels llocs, dels fets i de les persones que hom ha conegut durant el trajecte. Vist així, l'important no és la distància recorreguda, sinó la intensitat de l'experiència viscuda, l'impacte experimentat. D'aquesta manera, Porcel justifica que es tracti, com en els textos d'*Arran de mar*, de viatges per les terres dels Països Catalans, en els quals no sols pretén descriure la realitat objectiva, sinó també descobrir-hi els aspectes més poètics i encantats.

El llibre es divideix en cinc parts, d'extensió desigual, corresponent a cada un dels grans territoris de què ens parla. La primera part, que ocupa la meitat de l'obra, se situa "Al Principat" i conté sobretot l'extens relat d'un recorregut al llarg del curs del riu Llobregat, des del seu naixement a Castellar de n'Hug fins a la seva arribada al mar. El trajecte és una excusa per presentar els diversos pobles i ciutats (la Pobla de Lillet, Fígols, Berga, Gironella, Balsareny, Sallent, Sant Vicenç de Castellet, Monistrol, Montserrat, el Bruc, Olesa, Martorell, Sant Andreu...) per on

⁴ Baltasar Porcel: *Camins i ombres. Del Llobregat a l'Alguer, una visió encantada de les terres catalanes, amb il·lustracions d'Arranz Bravo i Bartolozzi* (Barcelona: Editorial Selecta, 1977), p. 9.

corre el riu i per referir-se a la seva composició humana, als fets històrics que s'hi relacionen i als personatges que el narrador-viatger hi va trobant. Per aquest motiu, són freqüents els diàlegs amb gent que li proporciona informació o que li fa saber el seu punt de vista. El trajecte és amarat de notícies històriques i d'informacions sobre personatges populars, com el Comte Arnau o el trobador Guillem de Bergadà. També hi són freqüents les reflexions sobre el país i sobre el tarannà de la gent, sobre la seva capacitat d'adaptar-se a la realitat i de superar cada daltabaix. L'itinerari reflecteix així mateix el contrast entre el món de la naturalesa i la industrialització, entre la puresa de la natura i la contaminació que l'home hi ha posat. El viatge al Principat es complementa amb dos textos breus: una visita a Romanyà de la Selva per parlar amb Mercè Rodoreda poc després d'haver publicat *Mirall trencat* i la prosa *Hores que passen a Mont-Ras*, on evoca la història de la reina Draga de Sèrbia.

La segona part recull tres textos sobre tres ciutats "Del País Valencià", que relaciona amb figures del món literari o històric: Gandia, vinculada a Ausiàs March, Joanot Martorell i als Borja; Peníscola, lligada a Pere de Luna, l'antipapa Benet XIII, personatge que Porcel també havia introduït a la novel·la *Cavalls cap a la fosca* (1975); i Monòver, poble on es troba la casa museu d'Azorín, que el narrador-viatger visita. "Del Rosselló a Andorra", la tercera part, adopta la forma d'un breu dietari, format tan sols per les anotacions fetes durant tres dies a Perpinyà, Ceret i Andorra. La visita a Perpinyà li suggereix el contrast entre la història dels reis de Mallorca i la situació actual del català al Rosselló, la qual cosa el porta a reflexionar sobre la parcialitat de la veritat històrica («La Història sempre dona la raó al vencedor»⁵) i sobre la necessitat de no renunciar a la nostra personalitat: «Per europeistes, aquests joves són rossellonistes. Ésser cada un qui és, i després ésser tots plegats.

No formar la unitat despersonalitzant-se».⁶ La quarta part, "Les Illes", recull sis treballs sobre aspectes concrets de les Balears: el relat d'un passeig amb barca, d'interès gastronòmic, per les aigües de la Dragonera; una reflexió irònica sobre la ciutat de Palma; el retrat necrològic d'Antoni Calafell, l'impressor del setmanari local *Andratx*, on Porcel començà a escriure de molt jove; un diàleg amb Llorenç Villalonga, a l'ombra de la Seu; una descripció de l'Eivissa ocupada pels *hippies*; i un altre dietari breu situat a Sant Telm, on reflexiona sobre la seva relació amb la naturalesa i sobre la crueltat de la vida. Finalment, "Mar enllà", l'última part de *Camins i ombres*, està formada per una prosa curta sobre l'Alguer, en què també medita sobre les nostres arrels.

MEDITERRÀNIA. ONATGES TUMULTUOSOS (1996)

El tercer dels llibres a què ens volem referir és *Mediterrània. Onatges tumultuosos*. Es tracta d'un extens assaig, en què Porcel exposa la seva visió personal del món mediterrani. És una obra difícil de classificar, perquè es pot considerar alhora un llibre d'història, un relat de viatges amb pàgines autobiogràfiques, un assaig de sociologia, etc. L'autor defineix *Mediterrània. Onatges tumultuosos* com «una mena de narració èpica però també lírica, efectista i arbitrària, verídica, expressionista en lloc de naturalista, de la història de les civilitzacions mediterrànies, els seus pobles i els seus individus singulars, els seus paisatges».⁷ Tècnicament també és un text polimòrfic, ja que hi trobam narració en primera i en tercera persona, fragments de descripció, argumentacions, etc. El tema del Mediterrani i la força expressiva de l'estil, com en les seves novel·les, li dona unitat. Porcel posa una atenció especial en la història de les grans civilitzacions que han poblat la conca mediterrània, atès que la historiografia ha desatès força l'estudi del

⁵ *Ibidem*, p. 128.

⁶ *Ibidem*, p. 129.

⁷ Baltasar Porcel: *Mediterrània. Onatges tumultuosos*. Pròleg d'Edgar Morin (Barcelona: Edicions Proa, 2002, 2a), p. 11.

factor mediterrani. Tot i això constata que la Mediterrània durant molts de segles va esser el centre del món occidental. A una ingent aportació de dades històriques i sociològiques, el narrador uneix el relat de les experiències personals dels seus viatges per aquestes terres. D'aquesta manera hi afegeix el caràcter de reportatge que transmet una vivència pròpia. *Mediterrània. Onatges tumultuosos* és, alhora, un assaig i una gran crònica, una gran *novel·la* del Mare Nostrum i dels seus protagonistes elaborada a partir d'un material real. No es tracta d'una obra de divulgació històrica ni d'una reflexió sociopolítica, perquè adesiara hi apareix el jo autobiogràfic de l'escriptor. Així, Porcel s'inclou en el seu llibre i n'esdevé un personatge més dels molts que hi apareixen. El llibre acaba amb un retorn a casa, a la llar familiar de Sant Telm i als seus avantpassats, ja que són la baula que l'uneixen amb tot aquest passat remot, amb les onades incessants de pobles i de civilitzacions que es remunten fins al llindar de la història.

Porcel parteix de la idea de la pluralitat i, alhora, de la unitat de les cultures que formen la Mediterrània. Per aquest motiu ens retrata els diversos pobles mediterranis en un recorregut al llarg del temps –des dels primers éssers humans fins a l'actualitat– i de l'espai –tot entenent la Mediterrània en un sentit força ampli–, del qual es dedueix l'existència d'un tarannà comú i una manera semblant d'entendre la vida. *Mediterrània. Onatges tumultuosos* sintetitza la història dels pobles mediterranis en un intent de trobar els elements comuns, la unitat subjacent davall tants de segles de rivalitats, d'enfrontaments i de diferències: Creta, Egipte, Fenícia, Israel, Grècia, Roma, Bizanci, l'Edat Mitjana, l'Islam, la Reconquesta, l'expansió catalana pel Mare Nostrum, el Renaixement italià, l'imperi Turc, el descobriment d'Amèrica i l'orientació europea envers l'Atlàntic, la pirateria i el corsarisme fins al final del segle XVIII, la decadència del Mediterrani, l'imperi napoleònic, etc. Tanmateix, per a Baltasar Porcel l'esperit mediterrani neix a Grècia, on apareix l'interès

per l'home, que es palesa en el seu art i sobretot en la filosofia i en la literatura i que caracteritzarà tot el saber occidental fins avui. Grècia també aporta a la civilització occidental una sèrie de trets essencials: el diàleg, la forma de vida oberta a les altres cultures, la participació dels ciutadans en el govern de la polis... En definitiva, la democràcia.

L'home mediterrani es caracteritza –segons el nostre autor– per la recerca de la llibertat i per l'individualisme, la qual cosa es palesa en figures històriques com Alexandre el Magne, els emperadors romans, Anníbal, Carlemany, Marco Polo, Jaume I, Ramon Llull, Cristòfor Colom... L'individualisme també ha fomentat l'activitat artística i ha fet que al Mediterrani es concentri la major part de les obres d'art de tot el món. Porcel veu els homes mediterranis com persones sense uns esquemes mentals explícits, que anteposen l'acció i la vida a la reflexió. L'esperit mediterrani es reflecteix sobretot en l'actitud davant fets com el menjar, la festa, el paisatge, el vi, l'oci, la família, l'acollida de les altres cultures, etc.

Per a Baltasar Porcel, als segles de decadència de la Mediterrània viscuts des del XVI fins avui, ha de seguir una nova era de renaixement i de plenitud, que pot esser possible gràcies a l'actual pèrdua de pes de les ideologies i dels estats, a la importància del turisme com a motor econòmic i a l'avanç de les noves tecnologies. La seva, però, no és una visió utòpica de la realitat, sinó que té en compte els principals problemes de la nostra societat, com són els conflictes polítics d'alguns dels països mediterranis, el pes de l'Islam en zones de la ribera sud, el desastre ecològic de les regions més desenvolupades, el fenomen migratori, etc. Tots aquests esculls, segons el nostre escriptor, només es podran superar mitjançant la cooperació i l'extensió de la democràcia. En resum, Porcel formula un *mediterranisme* que respon a una concepció ideològica moderna, d'acord amb el pensament de la majoria dels intel·lectuals actuals. □